

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ αναζωπυρώθηκε στην Ιταλία η συζήτηση για τον κλασικό πολιτισμό και για το κατά πόσο πρέπει να διατηρηθεί το κλασικό λύκειο που φέρεται να πνέει τα λοίσθια (αν και τα τρία τελευταία χρόνια έχει αντιστραφεί η φθίνουσα πορεία των εγγραφών).

Πολλοί διατείνονται ότι δίνεται υπερβολική βαρύτητα σε «άχρηστες» σπουδές, όπως θεωρούν τις ανθρωπιστικές και ιδιαίτερα τον κλάδο της κλασικής φιλολογίας, κάτι που πρέπει να διορθωθεί. Πρέπει δηλαδή να καταργηθούν το κλασικό λύκειο και τα Λατινικά στο πρακτικό λύκειο ώστε να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στις θετικές και τεχνολογικές σπουδές.

Από την άλλη υψώνονται οι φωνές των κλασικιστών οι οποίοι νιώθουν πολιορκημένοι από την εισβολή της τεχνολογικής και επιστημονικής παιδείας, που χάριν μιας αβίαστης χρησιμοθηρικής αντίληψης αφαιρεί ζωτικό χώρο από τις ανθρώπινες αξίες και την «ανιδιοτελή» γνώση.

Κακώς όμως εξανίστανται όσοι νομίζουν ότι η κλασική παιδεία χρήζει προστασίας από την υποτιθέμενη επιδρομή της επιστημονικής γνώσης. Η επιστημονική γνώση, μακράν του να κάνει επιδρομή προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, υποχωρεί όλο και περισσότερο αφήνοντας χώρο στον επιστημονικό αναλφαβητισμό. Εξ άλλου, αυτοί που προτιμούν σπουδές άμεσης χρησιμότητας αποφεύγουν επιμελώς να ακολουθήσουν απαιτητικές επιστημονικές σπουδές και επιλέγουν άλλα αντικείμενα όπως τα οικονομικά των επιχειρήσεων ή το μάρκετινγκ.

Κατά τη γνώμη μου, στο ζήτημα της αξίας των «άχρηστων» σπουδών (ή του οξύμωρου «της χρησιμότητας του άχρηστου»)

συναντώνται δύο εκ διαμέτρου αντίθετες λογικές. Είναι φυσικά κατανοητή η πολεμική εναντίον της κοντόφθαλμης λογικής που δίνει προτεραιότητα σε γνώσεις άμεσης «απόδοσης» (λογική εξ άλλου που έχει εισβάλλει και μέσα στον χώρο των ανθρωπιστικών σπουδών), μόνο που στο άλλο άκρο αυτής της πολεμικής διαφαίνονται και ίχνη μιας αρχαίας παράδοσης, η οποία, μέσω της διατύπωσης “*studia humanitatis*” του 15ου αιώνα, μας οδηγεί ως τους αρχαίους λόγιους Λατίνους. Αναφέρομαι στα διδακτικά προγράμματα που εκπονούσαν για να αξιοποιείται δημιουργικά ο απεριόριστος ελεύθερος χρόνος της αριστοκρατίας, που περνούσε την ώρα της διασκεδάζοντας με τα «κοινωνικά» και επεδείκνυε περιφρόνηση για τις παραγωγικές δραστηριότητες και όλες τις ακόμη και *εμμέσως* χρήσιμες γνώσεις, όπως οι επιστημονικές.

Για να υπερασπιστούμε τη σπουδαιότητα των κλασικών σπουδών, δεν αρκεί απλώς να απορρίψουμε το ωμό κριτήριο της άμεσης χρησιμότητας, αλλά πρέπει να μπούμε στην ουσία του ειδικού τους χαρακτήρα.

Πολλοί υπέρμαχοι των κλασικών σπουδών απέδειξαν την ομορφιά της ελληνικής και της λατινικής γλώσσας και την εκπαιδευτική τους αξία.

Είμαι πεπεισμένος ότι η εκμάθηση των κλασικών γλωσσών έχει πραγματικά σπουδαία εκπαιδευτική αξία και αποτελεί μια από τις λίγες ευκαιρίες πνευματικής άσκησης στα λύκειά μας. Δεν είναι εύκολο ωστόσο να επιχειρηματολογήσουμε πειστικά πως δεν υπάρχουν άλλες, εξίσου εκπαιδευτικές και σοβαρές εναλλακτικές επιλογές, προτιμητέες για άλλους λόγους. Πολλοί πιστεύουν, για παράδειγμα, ότι η μελέτη των μαθηματικών έχει την ίδια εκπαιδευτική αξία ενώ είναι συγχρόνως και πολύ πιο αποδοτική. Η άποψή μου είναι ότι πρόκειται για δύο εντελώς διαφορετικού τύπου πνευματικές ασκήσεις, μη ανταλλάξιμες αλλά συμπληρωματικές και εξίσου σπουδαίες. Εντούτοις, ακόμη και μέσα στον αμιγή χώρο εκμάθησης γλωσσών με πλούσια γραμματική και συντακτική

δομή δεν είναι ξεκάθαρο γιατί πρέπει να επιλέγονται μόνο η ελληνική και η λατινική γλώσσα και να αποκλείονται άλλες γλώσσες, από τα Σανσκριτικά έως τα Γερμανικά.

Πιστεύω ότι τα Ελληνικά και τα Λατινικά πρέπει να θεωρούνται πρωτίστως ως εργαλεία που επιτρέπουν την πρόσβαση σε γραπτά κείμενα των αντίστοιχων γλωσσών. Μπορούν επομένως να έχουν ιδιαίτερη αξία για μας όταν, και μόνο όταν, τα γραπτά κείμενα διαθέτουν αυτή την αξία. Δεν θα είχε κανένα νόημα να βασανιζόμαστε μελετώντας τις δύσκολες εγκλίσεις των ρημάτων της ελληνικής γλώσσας, εάν αυτή η γλώσσα δεν είχε να μας προσφέρει τίποτε ενδιαφέρον για να διαβάσουμε.

Για να αποτιμήσουμε επομένως τη χρησιμότητα των κλασικών σπουδών πρέπει πρώτα απ' όλα να αναλογιστούμε τη σημασία των αρχαίων αυτών πολιτισμών, ελληνικού και λατινικού, για τον δυτικό πολιτισμό του παρελθόντος αλλά κυρίως του μέλλοντός μας. Οι πιο ενδιαφέρουσες παρεμβάσεις ήταν, το δίχως άλλο, αυτές που έγιναν με αντικείμενο το περιεχόμενο αυτών των πολιτισμών. Όμως και αυτές περιορίστηκαν σχεδόν αποκλειστικά σε θέματα που ενδιαφέρουν σήμερα τους κλασικιστές, δηλαδή γλωσσολογικά και λογοτεχνικά, με κάποιες «επιδρομές» στην πολιτική σκέψη και την ηθική φιλοσοφία χωρίς εμβάθυνση σε ζητήματα εξίσου σημαντικά του κλασικού πολιτισμού, όπως η επιστήμη, η λογική, το νομικό δίκαιο και η μουσική.

Εν κατακλείδι, μου φάνηκε ότι στη διαμάχη περί κλασικής παιδείας και οι δυο πλευρές εξέλαβαν την ιδέα του «κλασικού», όπως έχει αποκρυσταλλωθεί από την παράδοση των σπουδών υπ' αυτή την ονομασία, με την παραδοχή μιας αντιπαράθεσης μεταξύ «κλασικού» και «επιστημονικού», κάτι που θα ήταν αδιανόητο για έναν λόγιο της αρχαίας Ελλάδας.

Σκέφτηκα λοιπόν ότι ένας άνθρωπος που, μετά τις λυκειακές σπουδές του μακρινού παρελθόντος, επαναπροσέγγισε τον κλασικό πολιτισμό παρακινούμενος από ενδιαφέροντα

άσχετα με τα συνήθη των κλασικιστών, θα μπορούσε να επιχειρήσει να δώσει μια συνολική εικόνα εκείνου του πολιτισμού, απαλλαγμένη, αν μη τι άλλο, από την παράδοση των εξειδικευμένων ερευνών. Κάπως έτσι γεννήθηκε η ιδέα αυτού του βιβλίου.

Στο πρώτο μέρος, με μια σειρά παραδειγμάτων, γίνεται εμφανές πως το χρέος της Δύσης προς τον ελληνικό και τον ρωμαϊκό πολιτισμό, είναι πολύ μεγαλύτερο απ' όσο συνήθως αναγνωρίζεται, επειδή αφορά όλες τις μορφές πολιτισμού και όχι μόνο εκείνες που σήμερα συγκαταλέγονται στις «ουμανιστικές». Ένας δεύτερος λόγος είναι ότι οι πηγές της κλασικής αρχαιότητας διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής σκέψης, όχι μόνο κατά την Αναγέννηση και τον 17ο αιώνα, όπως είναι παγκοσμίως γνωστό, αλλά τουλάχιστον ως τα τέλη του 19ου αιώνα.

Στο δεύτερο μέρος καταδεικνύονται, επίσης με παραδείγματα, οι συνέπειες που είχε στον δυτικό κόσμο του 20ού αιώνα η αποδυνάμωση της σχέσης με τον κλασικό πολιτισμό, με την παράλληλη στροφή του σύγχρονου πολιτισμού προς τη συσσώρευση ασύνδετων γνώσεων, οι ειδικοί των οποίων δεν μοιράζονται μεταξύ τους παρά μόνο γνώσεις για τα προϊόντα της βιομηχανίας της διασκέδασης. Η βασική θέση του βιβλίου είναι ότι ο κλασικός πολιτισμός, εάν επαναπροσεγγιστεί συστηματικά, μπορεί να ανακτήσει, έστω και με διαφορετικό τρόπο, τον ενοποιητικό εκείνο ρόλο του παρελθόντος για τον οποίο ρόλο δεν βρέθηκε ποτέ ισάξιος αντικαταστάτης.